

УДК 159.923.2:316.362.31

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2024.19.3>

ВАРІАЦІЇ ЖИТТЄВОГО СЦЕНАРІЮ ОСОБИСТОСТЕЙ, ЯКІ ВИХОВУВАЛИСЬ У ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМ'ЯХ

Гринчук Богдана

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
вул. 68 Десантників 10, Миколаїв, Україна, 54000
e-mail: danagrinchuk7@gmail.com*

Астремська Ірина

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
вул. 68 Десантників 10, Миколаїв, Україна, 54000
e-mail: arin9474@ukr.net*

Дана робота присвячена вивченню варіацій життєвого сценарію особистостей, які виховувалися у повних та неповних сім'ях. В контексті сучасного психологічного дослідження, сімейне середовище є одним із ключових факторів, який впливає на формування індивідуальних життєвих траєкторій особистостей. Обґрунтована необхідність ретельного аналізу впливу типу сімейного утримання на психічний розвиток, а також на формування стратегій адаптації та самовизначення особистості. Застосування методів теоретичного аналізу та емпіричного дослідження дозволило з'ясувати ключові аспекти взаємозв'язку між сімейним контекстом та індивідуальними життєвими сценаріями, що стало важливим внеском у розвиток теми. Дослідження варіацій життєвого сценарію в контексті сімейних відносин виявило важливість розуміння впливу сімейного середовища на розвиток особистості та подальше функціонування. Аналіз взаємодій міжособистісних ролей за допомогою тесту «Трикутник Карпмана» підтверджує, що респонденти з повних сімей виявили більшу кількість осіб у ролі рятівника, що може вказувати на тенденцію до більш активної позиції у взаємодіях. Дослідження «Его-станів Берна» показало, що особи з повних родин проявляють більшу виразність ролі Дорослого, що може свідчити про їхню більшу внутрішню зрілість та самостійність. Застосування методики «Визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Раге» показало, що особи з повних сімей мають більш виражений ступінь опору стресу, що може бути пов'язано з більшою підтримкою та ресурсами від родини. Оцінка якості життя за шкалою Чабан не виявила суттєвих відмінностей між особами з різних сімейних типів, але спостерігалася тенденція до зростання показників оцінки якості життя у осіб з повних сімей. Щодо мотивації до успіху та страху перед невдачею, результати тесту «Мотивація успіху та страх невдач Реана» показали, що особи з неповних сімей проявляли більшу мотивацію до успіху. Використання критерію Пірсона підтверджує статистичну залежність між різними змінними у наборі даних, що допомагає підтвердити гіпотезу про взаємозв'язок між сімейним середовищем та психологічними характеристиками особистості. Отже, результати дослідження свідчать про важливість вивчення варіацій життєвого сценарію в контексті сімейних відносин та можуть служити основою для розробки програм психологічної підтримки та інтервенцій для покращення якості життя та соціальної адаптації різних категорій осіб.

Ключові слова: життєвий сценарій, особистість, сімейне середовище, повні сім'ї, неповні сім'ї, психологічний розвиток, варіації, взаємодія.

Життєвий сценарій особистості визначається впливом різноманітних факторів, серед яких особливе значення приділяється сімейному середовищу. Виховання в повних та неповних сім'ях є важливим аспектом формування життєвих сценаріїв та психологічного

розвитку особистостей. Сім'я є основним соціальним середовищем, в якому індивід вивчає соціальні норми, розвиває власну ідентичність та засвоює різноманітні стратегії адаптації до змін у світовідчутті та взаємодії зі світом.

Викладення впливу сімейного контексту на формування життєвих сценаріїв особистостей є актуальним завданням для сучасної психологічної науки. Неврозрізненість динаміки формування індивідуальних сценаріїв у дітей, які виховуються в різних типах сімей, створює необхідність глибокого аналізу впливу сімейного середовища на психічний розвиток особистості. Враховуючи соціокультурні відмінності та різноманіття форм сімейного життя, вивчення варіацій життєвих сценаріїв стає складним і багатоплановим процесом.

Для досягнення поставленої мети передбачається аналіз інтеграції різних теоретичних підходів до вивчення життєвих сценаріїв та їхнього впливу на психічний розвиток особистостей. Поняття "життєвий сценарій" в психологічній літературі розглядається з різних точок зору, включаючи психодинамічний, когнітивний, екзистенціальний та соціальний підходи. Аналіз цих теорій дозволить зрозуміти механізми формування життєвих сценаріїв та їхніх варіацій у різних сімейних умовах.

Крім теоретичного аспекту, важливим етапом дослідження є аналіз результатів емпіричних досліджень, що вивчають зв'язок між типом сім'ї та формуванням життєвих сценаріїв особистостей. Цей аналіз дозволить виявити конкретні фактори, які можуть впливати на формування життєвих сценаріїв в різних сімейних умовах, такі як структура сім'ї, роль батьків, рівень емоційного підтримки та стабільність сімейних відносин.

Також важливим аспектом є врахування культурних та соціальних контекстів, які можуть впливати на формування життєвих сценаріїв у різних культурах та соціальних середовищах. Розуміння культурних відмінностей у вихованні та сімейних цінностях допоможе у визначенні унікальних аспектів формування життєвих сценаріїв у різних групах особистостей.

Узагальнення та аналіз цих аспектів дозволить зрозуміти складні взаємозв'язки між типом сім'ї та формуванням життєвих сценаріїв особистостей, а також виявити можливості для подальших досліджень у цій області. Результати даного дослідження можуть мати важливе значення для практичних застосувань у психологічній роботі з різними групами особистостей, спрямованих

Метою даного дослідження є систематизація наукових даних та аналіз впливу типу сім'ї на формування життєвих сценаріїв особистостей, а також ідентифікація ключових факторів, які впливають на цей процес. Досягнення цієї мети передбачає аналіз теоретичних концепцій, емпіричних досліджень та методологічних підходів, спрямованих на розкриття відмінностей у формуванні життєвих сценаріїв у дітей залежно від типу сімейного середовища.

Ця робота спрямована на розширення нашого розуміння процесу формування індивідуальних сценаріїв життя та на виявлення особливостей цього процесу у дітей, які виховуються в різних типах сімей. Відповідно, отримані результати можуть мати важливе значення для розробки ефективних програм психологічної підтримки та інтервенції, спрямованих на підтримку психічного здоров'я та розвиток дитини залежно від її сімейного контексту.

Актуальність теми вивчення варіацій життєвого сценарію особистостей, які виховувалися у повних та неповних сім'ях, визначається комплексом соціокультурних, психологічних та економічних чинників, що впливають на структуру і функціонування сімей в сучасному суспільстві. Насамперед, розвиток суспільства супроводжується змінами в структурі сімей, зростанням числа неповних сімей, включаючи самотніх батьків, сім'ї

з розлученими батьками, а також родини з дітьми-сиротами або дітьми, що опікуються рідними чи державними установами. Це породжує необхідність глибшого розуміння впливу сімейного середовища на психологічний розвиток і формування індивідуальних сценаріїв життя у дітей та підлітків.

Далі, розуміння ролі сім'ї в формуванні особистості має важливе значення для розробки програм та стратегій психологічної підтримки, спрямованих на оптимізацію психічного здоров'я та соціальної адаптації дітей та підлітків. Дослідження варіацій життєвого сценарію особистостей у різних сімейних умовах може виявитися корисним для практикуючих психологів, педагогів, соціальних працівників та інших фахівців у сфері допомоги дітям та сім'ям.

З розвитком сучасних методів дослідження та статистичного аналізу, вивчення варіацій сценаріїв життя у контексті сімейних відносин може допомогти в покращенні методології наукових досліджень у сфері психології сім'ї та дитячої психології. До того ж, зростаюча увага до проблеми розрізненості досліджень за типом сімейного утримання свідчить про актуальність подальших наукових розвідок у даній області. В цілому, актуальність теми визначається її значенням для психологічної науки та практики, а також її відповідністю сучасним соціокультурним реаліям.

Отже, методика дослідження включала аналіз варіацій сценаріїв життя осіб, які виховувалися у різних типах сімейних умов. Для цього було використано широкий спектр психологічних інструментів, включаючи опитувальники, тестування та методи проектування.

У рамках дослідження була зібрана вибірка, яка складалася з 30 осіб, що проживають у місті Миколаєві. З них 15 осіб були жінками, віком від 18 до 43 років, та 15 осіб – чоловіками, такого ж віку. Вибірка була обрана з урахуванням різноманітності соціокультурних та демографічних характеристик, що сприяло представництву різних груп населення. Серед опитуваних 10 людей виростили у неповній родині, і 20 – у повній.

Тести у роботі використовуються з метою систематичного збирання об'єктивних даних про певні характеристики або властивості особистості, здібностей, знань чи інших параметрів. Вони дозволяють психологам, науковцям та фахівцям в різних галузях здійснювати об'єктивну оцінку і аналіз індивідуальних рис та можливостей людини.

Дослідження варіацій життєвого сценарію особистостей є складним та важливим напрямком в сучасній психології. Використання різноманітних методів дозволяє краще розуміти і аналізувати поведінкові та психологічні аспекти індивідуального розвитку.

Використана методологія включає в себе п'ять основних підходів. Ці методи є інтегративною, оскільки поєднує в собі різноманітні підходи до аналізу особистісних характеристик. Вона ставить за мету вивчення не лише поведінкових проявів, а й внутрішніх механізмів та мотивацій, що керують цими проявами. Обрані тести є ключовими інструментами для дослідження та розуміння варіацій життєвого сценарію особистостей. Кожен з них відображає певний аспект психологічних процесів, що визначають спосіб, яким індивід реагує на життєві виклики та взаємодіє з навколишнім середовищем.

Тест «Трикутник Карпмана» є інструментом, який використовується для аналізу динаміки взаємодії між особистістю та її оточенням, зокрема в контексті взаємин ролей, що можуть відтворюватися в драматичному форматі. Цей тест базується на концепції «драма в три акти», розробленої психіатром Стівеном Карпманом у 1968 році.

Тест «Его-стани Берна» базується на теорії транзакційного аналізу, розробленої американським психіатром Еріком Берном у 1960-1970-х роках. Транзакційний аналіз вивчає взаємини між людьми та їх вплив на поведінку та психологічний стан особистості. Тест допомагає виявити та розуміти ті стани, які властиві особистості в різних ситуаціях [1, с. 32].

Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Раге, також відома як Шкала життєвих стресорів, була розроблена в 1967 році соціологами Томасом Холмсом і Річардом Раге. Ця методика призначалася для оцінки рівня стресу, який досвіджує особистість, шляхом ідентифікації подій або життєвих ситуацій, які вона пережила протягом певного періоду [2, с. 45].

Шкала оцінки якості життя, розроблена Оленою Степанівною Чабан, є інструментом для вимірювання рівня задоволеності життя та загального психологічного благополуччя особистості. Цей метод дозволяє оцінити, наскільки особа задоволена різними аспектами свого життя та якістю життя загалом. Олена Чабан, українська психологиня, розробила цей інструмент з метою вивчення впливу різних факторів на задоволеність життям українських громадян. Вона врахувала різні сфери життя, такі як робота, сім'я, соціальні відносини, здоров'я, фінанси тощо, які можуть впливати на загальне відчуття щастя та задоволеності [3, с. 15].

Мотивація успіху та страх невдачі, розроблена Альбертом Реаном, є психологічною теорією, що стосується мотиваційних факторів, які впливають на поведінку людини в досягненні цілей та уникненні невдач. Загальна цінність цієї концепції полягає в тому, що вона допомагає розуміти та прогнозувати поведінку людини в умовах досягнення цілей та уникнення негативних наслідків, що є важливим для розробки стратегій мотивації та підтримки в різних сферах діяльності [4, с. 36].

Дослідження варіацій життєвого сценарію є необхідною складовою наукових зусиль у розумінні психологічної та соціокультурної динаміки. Аналіз варіацій життєвих траєкторій привертає увагу наукової громадськості через свою спроможність розкрити індивідуальність та унікальність людського досвіду в контексті соціальних, культурних та психологічних впливів. У цій роботі варіації життєвого сценарію були досліджені в контексті сімейних відносин. А саме, постало питання, чи грає роль зростання людини у повній або неповній родині на її життєвий сценарій. Для цього були використані різні методики.

По-перше, було досліджено динаміку міжособистісних взаємодій та взаємовідносин у групових та міжособистісних ситуаціях за допомогою тесту «Трикутник Карпмана». У осіб з повних та неповних сімей кількість респондентів у ролі Жертви та ролі Переслідувача приблизно однакова. А от серед опитаних в ролі Рятівника значно переважає кількість осіб з повних сімей.

По-друге, було досліджено взаємодії між різними аспектами особистості, так звані «стани Его». Для цього було використано тест «Его-стани Берна». Отримані результати свідчать про те, що у людей з повних та неповних родин частота повторення стану Дитини і Батька не сильно відрізняється, в той час як осіб з результатом стану Дорослого в повних родинах набагато більше.

По-третє, для дослідження індивідуальної здатності до подолання стресу та успішної адаптації до соціального середовища була використана «Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Раге». Детальний розгляд результатів показує, що у осіб з великим ступенем опору стресу є спільна риса – зростання у повній родині. Для осіб з пороговим та низьким ступенем опору стресу такої тенденції виявлено не було.

Наступний показник, який був досліджений – це різноманітні аспекти життя людини з метою визначення її загального рівня задоволеності та задоволення життям. Для цього була використана шкала оцінки якості життя Чабан. Можемо побачити, що за результатами опитування оцінки якості життя, великих відмінностей між людьми, які виховувалися в повних та неповних родинах не виявлено. Хоча варто зазначити, що кількісно число осіб з більш високим показником оцінки якості життя все ж таки росло у повних родинах.

Завершальний показник, який був досліджений – рівень мотивації до досягнення успіху та страху перед можливою невдачею у конкретній ситуації або в житті загалом. Для цього використовувався тест «Мотивація успіху та страх невдач Реана». За результатами дослідження, можна стверджувати, що особи з неповних родин мають більшу мотивацію та виражене прагнення до успіху, ніж респонденти з повних родин.

Для дослідження зв'язку між умовами виховання та формуванням життєвих сценаріїв особистостей були використані результати тестування шкали оцінки якості життя Чабан та тесту на мотивацію успіху та страх невдач Реана. Наукове дослідження включало аналіз відповідей учасників, які виховувалися у повних та неповних сім'ях, а також застосування статистичного критерію Пірсона для встановлення кореляційного зв'язку між рівнями оцінки якості життя та мотивацією успіху та страхом невдач. Результати дослідження свідчать про статистично значущий зв'язок між умовами виховання та формуванням життєвих сценаріїв особистостей. Учасники, які виростили у повних сім'ях, мали тенденцію до вищих рівнів якості життя та більшої мотивації успіху порівняно з тими, хто виховувався у неповних сім'ях. Ці результати підкреслюють важливість родинного середовища в процесі формування особистості та її життєвих орієнтирів. Дослідження може викликати подальший інтерес у вивченні впливу сімейного контексту на психологічний розвиток особистості та формування її життєвих цілей.

Результати дослідження варіацій життєвого сценарію в контексті сімейних відносин свідчать про важливість розуміння впливу сімейного середовища на розвиток особистості та її подальше функціонування.

Аналіз взаємодій міжособистісних ролей за допомогою тесту «Трикутник Карпмана» підтверджує, що респонденти з повних сімей виявили більшу кількість осіб у ролі рятівника, що може вказувати на тенденцію до більш активної позиції у взаємодіях.

Дослідження «Его-станів Берна» вказує на те, що особи з повних родин проявляють більшу виразність ролі Дорослого, що може свідчити про їхню більшу внутрішню зрілість та самостійність.

Методика «Визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Раге» показала, що особи з повних сімей мають більш виражений ступінь опору стресу, що може бути пов'язано з більшою підтримкою та ресурсами від родини.

Щодо оцінки якості життя за шкалою Чабан, вона не показала суттєвих відмінностей між особами з різних сімейних типів, проте спостерігалася тенденція до зростання показників оцінки якості життя у осіб з повних сімей.

Щодо мотивації до успіху та страху перед невдачею, результати тесту «Мотивація успіху та страх невдач Реана» показали, що особи з неповних сімей проявляли більшу мотивацію до успіху.

Також, використання критерію Пірсона дозволяє встановити статистичну залежність між різними змінними у наборі даних, що допомагає підтвердити гіпотезу про взаємозв'язок між сімейним середовищем та психологічними характеристиками особистості.

Отже, результати дослідження свідчать про важливість вивчення варіацій життєвого сценарію в контексті сімейних відносин. Розуміння взаємозв'язку між сімейним середовищем та психологічними характеристиками особистості може допомогти в розробці програм психологічної підтримки та інтервенцій для покращення якості життя та соціальної адаптації різних категорій осіб.

Можливість подальших досліджень у галузі відкриває широкий простір для розвитку наукової психологічної думки. Перш за все, подальші дослідження можуть уточнити взаємозв'язок між типом сімейного утримання та психологічним розвитком особистості на різних етапах життя, включаючи дитинство, підлітковий вік і дорослість. Дослідження

можуть розкрити, які саме аспекти сімейного середовища найбільше впливають на формування життєвих сценаріїв особистості та як ці впливи можуть змінюватися в залежності від контексту.

Крім того, подальші дослідження можуть допомогти у розробці більш точних методів оцінки та вимірювання варіацій життєвого сценарію, включаючи розробку нових психологічних інструментів та методик дослідження. Це дозволить зробити більш об'єктивні та надійні висновки щодо впливу сімейного середовища на формування особистості.

Загалом, подальші дослідження можуть допомогти виявити індивідуальні та групові варіації впливу сімейного середовища на розвиток особистості, враховуючи різноманітність культурних, соціальних та економічних контекстів. Це може виявитися важливим для адаптації психологічних підходів та інтервенцій до конкретних культурних і соціальних контекстів.

Список використаної літератури

1. Берн Е. Ігри, в які грають люди. Харків: Книжк. клуб «Клуб сімейн. дозвілля», 2016. 256 с.
2. Бельмега І. В. Вплив акцентуованих рис характеру на виникнення стану соціально-психологічної дезадаптації у військовослужбовців НТУ. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 102 с.
3. Чабан О. С., Хаустова О. О., Безшейко В. Г., Москаленко О. В. Валідизація «Шкали оцінки якості життя». *Український вісник психоневрології*. 2017. Т. 25. Вип. 1. С.160-162.
4. Раппопорт В. К. Особливості мотивації у жінок 20-35 років з різним рівнем тривожності. Харків: ХАІ, 2022. 79 с.

VARIATIONS IN THE LIFE SCENARIO OF PERSONALITIES WHO WERE RAISED IN COMPLETE AND INCOMPLETE FAMILIES

Grynchuk Bogdana

*Petro Mohyla Black Sea National University,
St. 68 Desantnykiv 10, Mykolaiv, Ukraine, 54000
e-mail: danagrinchuk7@gmail.com*

Astremaska Iryna

*Petro Mohyla Black Sea National University
St. 68 Desantnykiv 10, Mykolaiv, Ukraine, 54000
e-mail: arin9474@ukr.net*

This study is dedicated to exploring variations in life scripts among individuals raised in both complete and incomplete families. In the context of contemporary psychological research, the family environment stands out as one of the key factors influencing the formation of individuals' life trajectories. The necessity for a thorough analysis of the impact of family structure on psychological development, as well as on the formation of adaptation strategies and self-definition of personality, is substantiated. The application of theoretical analysis methods and empirical research has allowed us to elucidate key aspects of the relationship between family context and individual life scripts, thus making a significant contribution to the development of the topic.

Research on variations in life scripts within the context of family relations has underscored the importance of understanding the influence of the family environment on personality development and subsequent functioning. Analysis of interpersonal roles using the "Karpman Drama Triangle" test confirms that respondents from complete families exhibit a greater number of individuals in the rescuer role, indicating

a tendency towards a more active position in interactions. The study of "Bern Ego States" reveals that individuals from complete families demonstrate a greater expression of the Adult role, suggesting their higher internal maturity and independence.

The application of the "Holmes and Rahe Stress and Social Readjustment Scale" methodology demonstrates that individuals from complete families exhibit a more pronounced resistance to stress, which may be associated with greater support and resources from the family. Evaluation of life quality using the Chaban Scale did not reveal significant differences between individuals from different family types, but a tendency towards increased life quality ratings was observed among individuals from complete families.

Regarding motivation for success and fear of failure, results from the "Rein Achievement Motivation and Fear of Failure" test indicate that individuals from incomplete families demonstrate a higher motivation for success. Utilization of Pearson's criterion confirms the statistical dependence between various variables in the dataset, helping to substantiate the hypothesis regarding the relationship between the family environment and psychological characteristics of personality. Thus, the research findings underscore the importance of studying variations in life scripts within the context of family relations and may serve as a basis for developing psychological support programs and interventions to enhance the quality of life and social adaptation of various individuals.

Key words: life script, personality, family environment, complete families, incomplete families, psychological development, variations, interaction.